

הרב אליהו האיתן

בדיקת זרע לפני טיפול טבעי בווריקוצלה (דליות האשך) ולאחריו¹

א. וריקוצלה – הקדמה רפואית²

האשכים של הגבר אחראים על ייצור תאי הזרע, ועל ייצור ההורמון הגברי 'טסטוסטרון'. לצורך תפקוד תקין של האשכים נדרשת פעילות תקינה של מערכת הדם, שאחראית על העברת חומרים מזינים לתאים ועל ניקוז הפסולת מהתאים החוצה. הזרימה של הדם המזין נעשית דרך העורקים, והדם המנקז זורם בוורידים.

אצל כ-15% מהגברים יש הרחבה של ורידי האשך, שנגרמת כתוצאה מפגיעה בתפקוד של השסתומים הוורידיים. פגיעה זו גורמת לזרימה חוזרת של דם ורידי לכיוון האשכים, ואצל חלק מהגברים הסובלים מתופעה זו תהיה פגיעה מסוימת בייצור הזרע, אי פוריות, הפרעה בגדילת האשך או כאב.

אצל גברים שיש להם בעיית פוריות, השכיחות של וריקוצלה היא כ-40%, ואצל גברים שהיו פוריים ואיבדו מפוריותם, שכיחות הווריקוצלה היא עד 80%. כ-10% מהגברים עם וריקוצלה סובלים מכאב עמום באשך לאחר עמידה ממושכת ללא קשר למאמץ או לשיעול.

ב. טיפול בווריקוצלה

הטיפול הקונבנציונלי בווריקוצלה יכול להיות על ידי ניתוח בו חוסמים את הוורידים הפגועים³ או על ידי אמבוליזציה (צנתור), שבה מכניסים סלילי מתכת או דבק מיוחד לצורך סגירת הוורידים הפגועים.

תוצאות הטיפול הניתוחי באות לידי ביטוי תוך חודשים אחדים עד חצי שנה. על פי הנתונים הרפואיים, ב-2%-16% מהמקרים (תלוי בסוג הטיפול), התופעה חוזרת כמה שנים לאחר הטיפול. הסיבה לכך היא שמבחינה רפואית לא ברור המנגנון שגורם להופעת וריקוצלה, ויש חשש שהתופעה תחזור גם בוורידים החדשים שנוצרו כדי לעקוף את הוורידים שנסתמו בניתוח או בצנתור.

חיסרון נוסף שקיים בטיפול הכירורגי הוא סיכון מסוים של זיהום או פגיעה באיברים או כלי דם אחרים.

1. המאמר שלפנינו עוסק בבדיקת זרע כחלק מטיפול בווריקוצלה שנועד לפתור בעיית פוריות אצל זוג נשוי. לבדיקת זרע אצל רווק שהתגלתה אצלו וריקוצלה, ראו מאמרו של הרב ליאור שגב שבקובץ זה – 'בדיקת זרע לרווק שסובל מווריקוצלה (דליות האשך)' (עמ' 27-39).

2. להרחבה בעניין זה, ראו מאמרו הנ"ל של הרב שגב. ראו גם ספר פוע"ה כרך שני – פוריות (עמ' 215 ואילך).

3. הניתוח אינו מתבצע באשכים עצמם אלא בוורידים העולים מהם באזור המפשעה.

לאחרונה בדקנו מוצר טבעי שנקרא 'ורמל' (vari male), שמיועד לפתור את בעיית הווריקוצלה על ידי חיזוק דפנות הוורידים והחזרת התפקוד התקין של המסתמים. לפתרון זה אין את הסיכונים שקיימים בפעולה הכירורגית, וגם החשש לחזרת הבעיה קטן יותר. בדיקה זו אינה מחקר מדעי, כיוון שאין לנו את הכלים ליצור מחקר כזה. הבדיקה נעשתה באופן שבו ביקשנו מהגברים לחזור על בדיקת הוורידים ותקינותם, וכן לחזור על בדיקת הזרע לאחר השימוש בתרופה, כאשר השוואה בין הבדיקות נותנת לנו התרשמות אם אכן המוצר פותר את בעיית הווריקוצלה וכן את בעיית הפוריות שנגרמה בעקבותיה. כמו כן, מכיוון שמטרת השימוש בתכשיר הייתה בראש ובראשונה לצורך פוריות, חלק מהגברים השתמשו במוצר נוסף של אותה חברה, שנקרא 'פרומל' (pro male), ומיועד לשפר את מצב הזרע ללא קשר לווריקוצלה, מה שפגע ביכולת לקבל מידע מדויק לגבי ה'ורמל'.

מנתונים שנמסרו על ידי היצרן של תכשירים אלו עולה, שאצל 23 גברים בגילים 25 עד 40 שהשתמשו בשני התכשירים יחדיו במשך 3–9 חודשים, נמצא בבדיקת הזרע שיפור ממוצע של 43% בכמות ובאיכות הזרע בהשוואה לבדיקות קודמות.

בנוסף לכך, כמה מהמטופלים, שהגיעו עם ספירת זרע כה ירודה עד שבבדיקה שלהם לא נמצאו תאי זרע כלל או תאים בודדים בלבד, הראו תוצאות מרשימות בבדיקה החוזרת לאחר השימוש בתכשירים הללו.

כמו כן אצל לא מעט מהגברים לא נצפה וריקוצלה בבדיקה החוזרת לאחר השימוש בתרופה.

מקרים אלו מדגישים שטיפול טבעי המשלב 'ורמל' ו'פרומל' יכול לסייע בשיפור, הן של הווריקוצלה עצמה הן של איכות הזרע, ובכך להציע פתרון טבעי ואפקטיבי לגברים הסובלים מבעיות אלו.

ג. הבעייתיות ההלכתית בבדיקת זרע⁴

השולחן ערוך (אבן העזר סימן כג סעיפים א-ב) פסק:

אסור להוציא שכבת זרע לבטלה, ועוון זה חמור מכל עבירות שבתורה, לפיכך לא יהיה אדם דש מבפנים וזורה מבחוץ, ולא יישא קטנה שאינה ראויה לילד. אלו שמנאפים ביד ומוציאים שכבת זרע, לא די להם שאיסור גדול הוא, אלא שהעושה זה בנידוי הוא יושב, ועליהם נאמר (ישעיה א, טו): "ידיכם דמים מלאו", וכאלו הרג הנפש.

מדברי השולחן ערוך נראה שיש איסור גם בעצם השחתת זרע, וגם בפעולת הוצאת הזרע, כאשר היא אינה נעשית כדרך כל הארץ.

4. בעניין זה ראו גם ספר פוע"ה כרך שני – פוריות (מעמ' 192 ואילך).

לכן צריך לבאר, כיצד ניתן להתיר בדיקת זרע, שהרי הזרע שניתן לצורך הבדיקה נזרק לאחר הבדיקה, ואם כן יש כאן לכאורה הוצאת זרע לבטלה גם בפעולת הוצאת הזרע, וגם בהשחתתו לאחר מכן.

הראי"ה קוק, בשו"ת עזרת כהן (סימן לה), כתב שכל מקום שיש איזו תועלת של מצווה בהוצאת הזרע – אין זה נכנס בגדר האיסור של הוצאת זרע לבטלה. סברה דומה כתב גם הר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק א סימן סג): "שפירוש 'לבטלה' הוא לבטלה ממש שאין בה שום צורך".

על פי סברה זו אנו אומרים, שבדיקת זרע שנדרשת כשלב בתהליך של בירור פוריות – נחשבת כחלק ממצוות פרייה ורבייה, ולכן אין בה את האיסור של הוצאת זרע לבטלה. אמנם כדי להימנע כמה שניתן מהאיסור של הוצאת זרע בידיים (שכפי שראינו לעיל, ייתכן והוא איסור בפני עצמו, ללא קשר לשאלת 'בטלה' וצורך), ההמלצה ההלכתית היא לתת את הזרע בדרך של 'אישות' עד כמה שניתן.⁵

ד. הצורך הרפואי בבדיקת זרע לפני הטיפול בווריקוצלה ולאחריו והיתר לכך

נשאלת השאלה האם הבקשה של הרופא לעשות בדיקת זרע במקום שהתגלתה וריקוצלה אצל הבעל, מתירה את איסור הוצאת זרע לבטלה? ואם כן, באיזה אופן?

העובדה שגילו וריקוצלה אצל הגבר, לא בהכרח מעידה על בעיית פוריות, שכן רק בחלק מהמקרים שיש בעיית וריקוצלה, תהיה גם בעיית פוריות בעקבות כך. לכן רופאים רבים אינם מוכנים לבצע פעולה רפואית לתיקון הווריקוצלה, מבלי שנעשתה בדיקת זרע, ונמצא שישנה ירידה באיכות הזרע. הם טוענים שאין הצדקה לביצוע פרוצדורה כירורגית, שיש בה סיכון מסוים, במקרה שאין פגיעה בזרע.

גם במקרה שיש כאב יחד עם הווריקוצלה, אין זה מכריח טיפול כירורגי, כיוון שלא הוכח קשר בין המציאות של הווריקוצלה לכאב, וממילא אין ודאות שטיפול בווריקוצלה יעלים את הכאב. לכן גם במקרה כזה חלק מהרופאים אינם מוכנים לבצע טיפול ללא שהתגלתה בעיית זרע. האם מסיבה זו ניתן להתיר בדיקת זרע למי שהתגלתה אצלו וריקוצלה כדי לאפשר לו לקבל טיפול אם אכן תהיה בעיית זרע?

ההתלבטויות הללו נכונות בעיקר אצל רווקים, אולם אצל בני זוג נשואים, שמנסים להיכנס להיריון, נראה שכאשר יש חוסר הצלחה בכך, בהחלט יש טעם לבצע בדיקת זרע, כדי לברר אם הקושי בכניסה להיריון קשור לווריקוצלה, ואם אכן מתברר שהווריקוצלה גרמה לפגיעה במצב הזרע, לבצע הליך לתיקונה.⁶

5. פירוט הדרכים ודיוגן ההלכתי הובאו בספר פוע"ה שם (עמ' 204–209).

6. אמנם אין הוכחה שכל פגיעה במצב הזרע בנוכחות וריקוצלה אכן נגרמת כתוצאה מהווריקוצלה, אולם כשמדובר בווריקוצלה בדרגה גבוהה יחסית, מסתבר שיש קשר בין הדברים.

במקרה שהתגלתה בעיית זרע יחד עם הווריקוצלה, ולאחר שהגבר עבר טיפול כירורגי לפתור את בעיית הווריקוצלה, מקובל בין הרופאים ששיפור משמעותי במצב הזרע אמור להגיע רק לאחר חצי שנה.

האם ניתן להתיר בדיקת זרע לאחר חצי שנה מהטיפול, כדי לדעת האם אכן המצב השתפר? כפי שהתבאר בהרחבה בספר פוע"ה (כרך שני, עמ' 192-202), ניתן להתיר יחסית בקלות בדיקת זרע באופן של 'איסוף וגילוי'⁷, בכל מקרה שבו יש חשש שאכן יש בעיה בזרע. על פי זה גם במקרה של וריקוצלה, ניתן להתיר בדיקת 'איסוף וגילוי' לאחר חצי שנה מהטיפול, כיוון שעדיין קיים החשש בעקבות מצב הזרע שהתגלה בבדיקה שלפני הטיפול, עד שיוכח שאכן המצב השתפר.

ה. האם יש הבדל בין טיפול רפואי קונבנציונלי לבין טיפול טבעי מבחינת היחס ההלכתי?

לפי מה שהבאנו לעיל, על האפשרות לטיפול בווריקוצלה בעזרת תרופה טבעית, עולה השאלה האם ההיתר לבדיקת זרע, לפני הטיפול ולאחריו, שהבאנו לגבי הטיפול הקונבנציונלי, קיים גם בשיטת הטיפול הטבעית?

כדי לענות על שאלה זו, יש לבחון את עצם ההיתר לשימוש ברפואה טבעית ואת מידת היעילות של הטיפולים ברפואה טבעית.

כבר במשנה מוזכרות דוגמאות לרפואות לא קונבנציונליות מתוך דיונים בהלכות שונות הנוגעות לרפואות אלו. כך לדוגמה, המחלוקת שמובאת במסכת יומא (פרק ח משנה ו):

מי שנשכו כלב שוטה, אין מאכילין אותו מחצר כבוד שלו, ורבי מתיא בן חרש מתיר.

הדיון שם עוסק בדיני מאכלות אסורות.

מחלוקת נוספת, שעוסקת בדיני הוצאה בשבת ובאיסור דרכי האמורי, מובאת במסכת שבת (פרק ו משנה י):

יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: אף בחול אסור משום דרכי האמורי.

מכל מקום אנו רואים, שהיה מקובל להשתמש גם בסוג של רפואה שאינה על ידי רופא, ולא אסרו זאת מצד עצם העניין.

במשנה מוזכרות דוגמאות מסוימות, והשאלה האם ניתן ללמוד מהן לכל סוג של רפואה טבעית?

7. 'איסוף וגילוי' הוא אופן של בדיקת זרע בו האישה אוספת את הזרע מהנרתיק לתוך כוס סטרילית מייד לאחר קיום יחסי אישות עם בעלה, ואת הזרע הזה מביאים לבדיקה. כיוון שהתשיש נעשה כדרך כל הארץ, יש בבדיקה כזאת עדיפות הלכתית על פני צורות אחרות של בדיקה.

הרב משה דוד טנדלר כתב בשם חותנו הרב משה פיינשטיין (המאור רעב, שבט-אדר תשמ"ג, עמ' 34) כנגד השימוש בתרופות אלו:

... הרפואה ההומיאופתית אינה ניתנת להיחשב כרפואה בדוקה ומנוסה, שאפשר לאנשים להשתמש בה בלי שיהיה בניגוד לרצון ד'. שיטה רפואית שמגנה הסברה שכלתנית (רציונלית), מביאה לידי אמונות הבל ומסכנת את המתרפאים בה להשפעת פולחנים (זרים), אמונות נסתרות ובסוף להתכחשות של סדר העולם שסדר ה' יתברך.

הרב חיים דוד הלוי, בשו"ת עשה לך רב (חלק ה סימן יג), חלק על דברים אלו, גם מתוך הדוגמאות שהוזכרו לעיל⁸:

האמת אומר, כי מכתב זה מעורר תמיהה רבה... מדוע יהא השימוש בה בניגוד לרצון ה', אתמהה. והלא רפואות סגוליות שאינן רפואה מבחינה טבעית כל עיקר לא נאסרו מכוח ההלכה, אלא אם כן אסורות הן מצד עצמן, דוגמת מה ששנינו, מי שנשכו כלב שוטה...

ודבר זה נראה לי פשוט ביותר ולא צריך היה להרבות בהוכחות להראות היתרו, אבל כיון שראיתי שכבודו נטרד מאד ממכתבו של הרב ט', לכן אוסיף חיזוק להוכיח שאין בכך שום שמץ של איסור על פי שניים או שלשה עדים.

זה יצא ראשונה, פסק הרמ"א (ביורה דעה סוף סימן קנא), שמותר לשרוף שרץ או שאר דבר איסור ולאכלו לרפואה, אפילו חולה שאין בו סכנה וכו' (עיי' שם הטעם, שכל הנשרפין אפרם מותר וכו'). ואין ספק שאכילת אפר של שרץ שרוף הוא אמונה תפלה מאין כמוה, ולא עלה על הדעת לאוסרה למי שרוצה להתרפא בה...

ומכאן פשוט וברור, שכל סוג תרופה שרוצה אדם להשתמש בה, אף שהיא סגולית בלבד, אין בה שום איסור, ואין היא בניגוד לרצון ה', ואין כל חשש שתביא לידי אמונות הבל ופולחנים זרים או אמונות נסתרות וכו' וכו', כדברי הרב ט'. וכל מי שחושב שתרופה מסוימת עשויה להועיל לו, רשאי הוא להשתמש בה ללא שום חשש, וגדולה אמונה שמאמין אדם בכוחה של תרופה, שבזכות אותה אמונה בלבד עשויה היא להועיל לו.

ואליבא דאמת, אף כי אין שיטת הריפוי ההומיאופטית מקובלת על המדע הרפואי, הרי שאין היא "מגנה הסברה שכלתנית", ואדרבא, היא עצמה בנויה על הסבר רציונלי משלה... אין זה מתחום ידיעתי לצדד או לחלוק על

8. תשובתו של הרב הלוי באה כתגובה על מכתבו של הרב טנדלר בשם הרב פיינשטיין שהובא לעיל. הרב הלוי העדיף שלא להזכיר אותם בשם המפורש, אלא בכינוי הרב ט' והרב פ', ונראה שמפאת כבודם לא רצה לצאת כנגדם באופן מפורש.

שיטת ריפוי זאת, המעוניין ימצא חומר רב באנציקלופדיות. עיינתי היטב במה שנכתב בנושא זה, ולא מצאתי שום קשר לאמונות תפלות והתכחות לסדרי השגחה...

סוף דבר, כל שיטת ריפוי, אף אם אינה רציונלית, וכל שכן אם יש לה הסבר הגיוני משלה, אף אם אינה מקובלת על המדע השיגרת, אין בה שום חשש להשפעה פולחנית או אמונות נסתרות, ולכן אין לעניות דעתי שום בסיס הלכתי לאוסרה.

אמנם הרמב"ם (הלכות שבת פרק יט הלכה יג), בפסיקתו את דברי המשנה בשבת לעניין רפואות טבעיות, הוסיף הסתייגות מסוימת:

ויוצא בקליפת השום ובקליפת הבצל שעל המכה, ובאגד שעל גבי המכה, וקושרו ומתירו בשבת, ובאספלנית ומלוגמא ורטייה שעל גבי המכה, ובסלע שעל הצינית, ובביצת החרגול ובשן השועל ובמסמר הצלוב, ובכל דבר שתולין אותו משום רפואה, והוא שיאמרו הרופאים שהוא מועיל.

כדי לצאת גם ידי הסתייגות זו, אביא כאן מדבריו של פרופ' יהונתן הלוי (נשיא המרכז הרפואי שערי צדק) מתוך ספרו 'רפואה משלימה ואלטרנטיבית' (עמ' 18-19):

... בבחינת השפעתו של טיפול כלשהו, יש לבדוק מגוון רחב של השפעות לא מוגדרות של הטיפול, כמו: ההקשבה הסבלנית ותשומת הלב שמקדיש המטפל למטופל במהלך הטיפול; עיצוב ציפיותיו של המטופל; הורדת מידת החרדה שלו; עיצוב מודעותו העצמית למה שעובר עליו.

על אף נטייתם של המטפלים הקונבנציונליים לראות בהשפעות אלה חלק מתופעת האינבו (פלצבו) ולא לייחס להן משמעות "אובייקטיבית", ייתכן שברפואה המשלימה מתקבל אפקט אינבו שונה, מתוגבר, התורם לשינוי תפיסת המחלה, ובכך תורם לשביעות רצונו של המטופל, לשיפור הרגשתו ולעיתים אף להחלמה "אובייקטיבית" מן המחלה עצמה.

הציפיות, האמונה, הדמיון, הסמל והמשמעות אשר מטופל מייחס לתופעות שונות, וגם השכנוע העצמי, ממלאים כולם תפקיד ביכולתו "ליהנות" מטיפול כזה או אחר, גם אם יעילות הטיפול לא הוכחה במחקר מבוקר, בין השאר עקב העובדה שמערכות אלה של ציפיות, אמונות, דעות ותפיסת העצמי לעולם אינן זהות אצל שני מטופלים שונים.

נראה לי ולרבים מעמיתי הרופאים, שיש להכיר בחלק משיטות הרפואה המשלימה כמוצלחות, במיוחד בהפקת אפקט אינבו בעל תרומה משמעותית לשביעות רצונו, הרגשתו ואיכות חייו של המטופל; ואם הטיפול ניתן בידיעה מראש שכך הוא הדבר, אין לראות בו אחיזת עיניים או שרלטנות.

על פי הדברים הללו, כשם שהתרנו בדיקת זרע באיסוף וגינלי לפני טיפול קונבנציונלי בווריקוצלה ולאחריו, כך ניתן להתיר בדיקת זרע לפני טיפול טבעי בווריקוצלה ולאחריו. אסיים בהסתייגות קטנה כלפי השימוש ברפואה טבעית, מתוך מה שמובא באריכות יותר בספר פוע"ה (כרך שני, עמ' 276-277):

אי אפשר להתעלם מהעובדה שיש בין המרפאים הטובים, המקצועיים והישרים, גם שרלטנים, דבר שעלול להוציא שם רע בטעות על התחום כולו. יש ביניהם היודעים לעצמם שאינם מטפלים, אלא הם מספקים אשליה כזאת לפונים אליהם עבור בצע כסף, ויש שחושבים בתמימותם שהם יכולים לטפל, אך למעשה אין בידם כלים ואמצעים לסייע. לרוב האנשים קשה מאוד להבחין בין מטפל ראוי למי שאינו ראוי. לכן יש לברר היטב לפני פנייה למטפל כזה, מיהו ומה הכשרתו. כדאי גם לקבל המלצות מאנשים שטופלו בהצלחה על ידי המטפל, להתייעץ עם רופא המשפחה, וכיצא בזה.